

ӘОЖ: 930.85

БАТЫС САХАРА МӘСЕЛЕСІНІҢ ПАЙДА БОЛУ ТАРИХЫ

Акылбекова Аружан Нұрланқызы

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті Шығыстану кафедрасының 4 Курс студенті,
Нұрсұлтан, Қазақстан.
Ғылыми жетекшісі - Ильясова З.С

Аннотация. Мақалада бүгінгі таңдағы Батыс Сахара мәселесінің себептерін және оны зерттеудің өзектілігі қарастырылған. Бұл тақырыпты таңдаудағы себеп, Батыс Сахара мәсесі, өзінің ғасырлық тарихында әрдайым саяси, экономикалық, діни сұрақтар туғызады. Сол себепті де бұл аймақ бүкіл әлемдік қауымның назарын өзіне аударып отыр.

Атлант жағалауында Африканың солтүстік-батысында Испанияның (испан Сахарасы деп аталатын) бұрынғы отарлық иелігі. Батыс Сахараның болашағы БҰҰ мен АБҰ-ның тиісті шешімдеріне сәйкес шешілуі керек.\

Батыс Сахараның аумағы - 266 мың шаршы. км. Екі аумақтан тұрады: Сегист-эль-Хамра және Рио-де-Оро (Вади-Дахаб). Халық негізінен араб-берберден шыққан 20 тайпадан тұрады . Әкімшілік орталығы - Эль-Айун. Жергілікті халық негізінен араб тілінде сөйлейді және исламды ұстанады.

15 ғасырдың ортасынан бастап Батыс Сахара Еуропа мемлекеттері арасындағы күрес объектісіне айналды. 1881 жылы қыркүйекте Испания Батыс Сахараның аумағын басып ала бастады, 1887 жылы Рио-де-Ороды өзінің мүдделері шеңбері деп жариялады. 1904 және 1912 жылдардағы келісімдерге сәйкес Франциямен бірге Испания Сегьет эль-Хамра аумағын Рио-де-Ороға қосып алды.

Жергілікті көшпелі тайпалар ежелден испан отаршыларына қарсы күресті. 1956 жылы Марокконың тәуелсіздігін жаулап алуы және 1957 жылы көршілес Мавританияда азаттық қозғалысының күшеюімен Батыс Сахарадағы испан үстемдігіне қарсы қарулы күрес өрбіді. Алайда, француз армиясының көмегімен испан отарлаушылары бұл көтерілістерді баса алды. 1970-73 жж. бірқатар жергілікті демонстрациялар қарудың көмегімен басылды.

1958 жылдан бастап Батыс Сахара Испанияның «Африка провинциясы» болып саналды және оны губернатор басқарды. 1967 жылы Испания мәжіліс мәжілісінде жергілікті өзін-өзі басқару органы - Бас Ассамблеяны («Джемаа» деп аталатын) кеңесу функцияларымен құруға мәжбүр болды.

Еркін аймақ немесе босатылған аумақтар-бұл Сегиет Эль Хамра мен Рио-де-Ороны (Полисарио) босату үшін Халықтық майдан Марокканың шекара қабырғасының шығысында орналасқан Батыс Сахараның бір бөлігін (көбінесе жай "Берм" деп аталады) және Алжир мен Мавританиямен шекараның батысы мен солтүстігін білдіретін термин. Аймақ Батыс Сахараның қалған бөлігінен «2200 шақырымдық қабырға ... әлемдегі ең ірі кен орындарының бірімен қоршалған» [1].

Бұл аймақ 1991 жылы Полисарио мен Марокко майданы арасындағы қақтығысты тоқтату туралы келісімге сәйкес Полисарио бақылауындағы аумақтарда құрылды, оған есеп айырысу жоспары аясында қол қойылды. Марокко қабырғаның батысындағы аудандарды басқарады, онда аймақ халқының көп бөлігі тұрады. Атысты тоқтату туралы келісімді бейбітшілік пен тәуелсіздік референдумымен ұйымдастыру үшін осы аймақта орналасқан БҰҰ-ның МООНРЗС күштерінің қатысуымен қолдайды [2].

Сегиет-Эль-Хамра мен Рио-де-Ороны азат ету үшін Халықтық майдан (Полисарио майданы, испан тілінен Frente Popular de Liberación de Saguía el Hamra y Río de Oro; қысқарту. - POLISARIO) - Батыс Сахарада жұмыс істейтін әскери - саяси ұйым. 1970-1980 жылдары осы аумақты басып алған Марокко мен Мавритания Қарулы күштеріне қарсы белсенді қарулы күрес жүргізді [3].

1979 жылдан бастап БҰҰ Полисарио майданын Батыс Сахара халқының заңды өкілі ретінде таныды. Майдан Социалистік интернационалда бақылаушы мәртебесіне ие. 1982 жылы ақпанда Полисарио Африка Бірлігі Ұйымының (ОАЕ) мүшесі болды.

Полисарио майданын 1973 жылы мамырда Батыс Сахара студенттері құрды (негізін қалаушы - Эль-Уәли Мостафа Сайед). Сол кезде Батыс Сахараның аумағы Испанияға тиесілі болды; майдан бұл аумақты тәуелсіздікпен қамтамасыз етуді жақтап, бірден қарулы күреске бет алды. 1973-1975 жылдары Батыс Сахарада аз қарқынды партизандық соғыс болды. 1975 жылға қарай Испания өз территориясын көршілес елдер - Марокко мен Мавритания арасында бөліп, Мадрид келісімдерімен бекітілген колониядан кетуге шешім қабылдады. Бұған жауап ретінде Полисарио тәуелсіз Сахара Араб демократиялық республикасын жариялады (1976 ж. 27 ақпан) және қазір келген Марокко мен мориш әскерлеріне қарсы бағытталған партизандық соғысты қайта бастады. Соғыс кезінде Полисарио Алжирден, Кубадан, әлемнің бірқатар ұлт-азаттық қозғалыстарынан және 1983 жылға дейін Ливиядан әскери көмек алды.

1967 жылы Испания Батыс Сахарадағы үстемдігін сақтау мақсатында тағы бір қадам жасады: ол "Испан" сахарасының Бас Ассамблеясының құрылғанын жариялады, оның мүшелерінің бір бөлігі жергілікті тұрғындардан сайлануы мүмкін. Испания бұл органды Батыс

Сахара халқының еркінің заңды өкілі ретінде беруге тырысты, ол өзі Испанияда қалғысы келеді.

БҰҰ Бас Ассамблеясы 1967 жылдан 1973 жылға дейін Батыс Сахараны деколонизациялау туралы қарарларда Испанияның бұл маневрлерін сынға алды және Батыс Сахара халқының шынайы ерік-жігерін белгілеу үшін БҰҰ қамқорлығымен референдум өткізу қажеттілігі туралы 2229 (XXI) қарарында айтылған өз ұстанымын бірнеше рет растады.

Әлемдік қоғамдастықтың қысымымен Испания 1974 жылдың шілдесінде осындай референдум өткізуге келісті. Алайда, Марокко және Мавритания үкіметтерімен консультациялар барысында Испания бұл мемлекеттердің қарсылығына тап болды. Олар Испанияға референдумға келісетіндерін ашық айтты, нәтижесінде Батыс Сахараның аумағы Испанияның отары болып қалады немесе Мароккоға немесе Мавританияға қосылады. Испания бұл ұсынысты қабылдамады және референдум БҰҰ-ның 1966 жылғы 2229 (XXI) қарарына сәйкес өтуі керек деп талап етті, яғни ол Батыс Сахараға толық тәуелсіздік беру мәселесін шешуі керек болды. Бұл жағдайда 1974 жылы тамызда Испания 1975 жылдың ортасында БҰҰ қамқорлығымен Батыс Сахарада референдум өткізу туралы шешімін жариялады.

Марокко мен Мавритания мұндай референдумға және Батыс Сахараға тәуелсіздік беруге ашық қарсылық білдірді. Олардың пікірінше, Батыс Сахараның өзін-өзі анықтау мәселесі олардың осы аумақтардағы тарихи құқықтарымен байланысты болды. Сондықтан олар қақтығыс Испания мен Батыс Сахараның арасында емес, Батыс Сахараны иемденген Испания мен олардың арасында болды деп сенді.

Марокко мен Мавританияның талабы бойынша БҰҰ Бас Ассамблеясы үш тармақтан тұратын 1974 жылғы 13 желтоқсандағы №3292 (XXIX) қарар қабылдады:

- 1) 1975 жылдың ортасына белгіленген референдумды кейінге қалдыру;
- 2) БҰҰ-ның Батыс Сахараға арнайы комиссиясын жіберу;
- 3) Халықаралық Соттың консультативтік қорытындысын сұрату.

1975 жылдың маусым айының басында Куба, Иран және Кот-Дивуар өкілдерінен тұратын БҰҰ миссиясы Батыс Сахарада, сондай-ақ Испания, Алжир, Марокко және Мавританияда болды. Оның міндеті Марокко мен Мавритания нұсқасының қаншалықты шындыққа сәйкес келетініне көз жеткізу болды, оған сәйкес Батыс Сахара халқы олармен бірігуді қалайды. БҰҰ миссиясы қызметінің аяқталуы туралы баяндамада Батыс Сахара халқының көпшілігі оған толық тәуелсіздік беруді жақтайтынын, кез-келген көрші елге қосылу идеясын қабылдамайтынын атап өтті. БҰҰ миссиясы Батыс Сахара халқының көпшілігінің мойындалған беделін Полисаро майданы пайдаланады және осыны ескере отырып, БҰҰ-ға Батыс Сахара халқының толық еркіндік жағдайында және бейбітшілік пен қауіпсіздік жағдайында еркін ерік білдіруін қамтамасыз ету үшін дереу тиісті шаралар қабылдауды ұсынды [3].

1975 жылдың бірінші жартыжылдығында Халықаралық Сот Бас Ассамблеяның 1) Батыс Сахара (Рио-де-Оро және Сегиет эль-Хамра) Испанияның жеребе бойынша отарлауына дейін (*terra nullius*) және теріс жауап; 2) Осы территорияның Марокко мен Мавританиямен қандай құқықтық байланысы бар екендігі туралы өтінішін қарады.

Испания сотта Халықаралық сот бұл өтінішті қараудан бас тартуы керек деген пікірде болды. Сұрау халықаралық-құқықтық тұрғыдан дұрыс жасалмады, деп мәлімдеді Испания, өйткені ол тек "*terra nullius*" проблемасына және қазіргі заманғы шындықтарды ескерусіз жерге тарихи құқықтарға және колонияларға қатысты халықаралық құқық нормаларының прогрессивті дамуына назар аударады.

Алжир сонымен бірге соттың өтінішін қарауға қарсылық білдірді. Оның пікірінше, соттың консультативтік қорытындысының ешқандай практикалық салдары болмауы мүмкін, өйткені сұрау деколонизацияны жүзеге асырудың негізгі принципін -халықтардың өзін-өзі анықтау принципін көрсетпеді. Алжир тұрғысынан аумақтың тағдырын анықтау үшін оның бұрын ешкімге тиесілі еместігін, бірақ осы аумақта тұратын адамдардың шынайы ерік-жігерін анықтау маңызды болды.

Бұған Марокко мен Мавритания қарсы болды. Олардың пікірінше, деколонизацияны жүзеге асыру принципі тек өзін-өзі анықтау принципі ғана емес, сонымен бірге ұлттық бірлік пен аумақтық тұтастық принципі болып табылады. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда ұлттық бірлік пен аумақтық тұтастық қағидатының өзін-өзі анықтау принципінен артықшылығы бар, өйткені деколонизацияланған аумақ пен басқа мемлекеттер арасында құқықтық байланыстың болу фактісін анықтау деколонизация процесінің осы аумақты бұрын иелік еткен мемлекеттерге жай қосу арқылы жүруіне әкеледі. Сондықтан олар сұрауда тек екі сұрақ бар деп талап етті. Бұл жағдайда Халықаралық Соттың Батыс Сахара, Марокко және Мавритания арасындағы құқықтық байланыстардың бар екендігі туралы растауы, олардың пікірінше, белгілі бір уақытта Испания қабылдамаған аумаққа автоматты түрде қосылу құқығын береді.

1975 жылы маусымда жарияланған 4 консультативтік қорытындыда Халықаралық Сот Испания мен Алжирдің көзқарасын қолдады. Ол сұрауда қойылған сұрақтарға қарамастан, оған жауап міндетті түрде сұраудың мәнін анықтайтын маңызды бөлік болып табылатын халықтардың өзін-өзі анықтау принципінің негізгі ережелерін ескеруі керек екенін атап өтті.

Осыған байланысты Халықаралық Сот кем дегенде соңғы 50 жылда халықтардың еркін ерік білдіру құқығын қамтамасыз ету Ережеге айналғанын анықтады. Тәуелсіз мемлекет құру және басқа мемлекеттермен бірігу немесе басқа мемлекеттерге қосылу деколонизацияның заңды нысандары болып табылады, бірақ олар ересек халыққа демократиялық тәуелсіз, әмбебап және тікелей сауалнама негізінде тиісті аумақтар тұрғындарының еркін ерік білдіруі нәтижесінде ғана шындыққа айналуы керек.

Халықаралық сот БҰҰ Бас Ассамблеясының деколонизация мәселелері бойынша көптеген қарарларын, Батыс Сахараға қатысты арнайы тұжырымдарын қарастыра отырып, барлық қарарлар Марокко мен Мавританияның Батыс Сахара өз аумақтарының бір бөлігі екендігіне қарамастан қабылданғанын атап өтті. Осыған сүйене отырып, Халықаралық Сот деколонизация нормалары Батыс Сахара халқының болашақ саяси мәртебесін оның еркін білдіру еркі арқылы еркін анықтау құқығын құрметтеуді талап етеді деген қорытындыға келді. Осылайша, Батыс Сахара территориясындағы тарихи құқықтарды қарастырғанда да, сот Батыс Сахара халқының қазіргі уақытта өз тағдырын еркін анықтау құқығын жоққа шығара алмайды.

Аумаққа тарихи құқықтар туралы сұрау салу фактісін бағалай отырып, сот бұл Батыс Сахара халқының шын мәнінде еркін ерік білдіруін қамтамасыз ету үшін ең қолайлы рәсімдер мен кепілдіктерді анықтау мақсатында барлық мүдделі тараптар арасында тиімді консультациялар жүргізу үшін жасалды деген пікір білдірді.

Мәселенің мәні бойынша, осы аймақтың саяси, әскери, діни және кедендік тәжірибесінің материалдарын испан отарлаушыларына мұқият зерттегеннен кейін сот Батыс Сахараға аумақтық егемендікті жүзеге асырған Марокконың талаптары негізсіз деген қорытындыға келді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Norwegian Refugee Council Report: Western Sahara, Occupied country, displaced people, 2008

2. MINURSO homepage // <https://eduherald.ru/>
3. Куделев В.В. «О некоторых итогах XI-го съезда фронта Полисарио» // <https://www.facebook.com/gafourov/posts>
4. Franck T. M. The Stealing of the Sahara // A.J.I.L 1976. Vol. 70. No, 4. P. 717; см. также; Страны мира. Справочник. М., 1996. С. 164-166.
5. GA Res. 2229 (XXI). GAOR Supp. 16. UN Doc. A/6316 (1966).